

Чему библиографија?

Сава Војновић
Универзитет у Београду
Правни факултет
sava.vojnovich@ius.bg.ac.rs
ORCID 0000-0002-4425-020X

Сажетак

Есеј разматра питање сврхе и значаја библиографије у научном раду, полазећи од тезе да је знање суштински колективни, а не индивидуални феномен. Аутор настоји да покаже да је упућеност у постојећу литературу и вођење дијалога са претходним доприносима нужан услов кредибилног истраживања. У епистемолошком смислу, наглашава се холистичка природа знања и међузависност веровања унутар шире мреже, док се у социолошком кључу истиче улога епистемичких ауторитета. Херменеутички приступ указује на историјску условљеност разумевања и неизбежност дијалога са традицијом и постојећим дискурсима. Истовремено, етичка димензија есеја наглашава значај избегавања плагијата и признавања туђих доприноса као темеља академског интегритета. Аутор додатно илуструје своју тезу аналогijом са природним наукама и појмом парадигме, показујући да је напредак могућ само унутар већ успостављених теоријских оквира. Закључује се да библиографија није пука формалност, већ методолошки и нормативни захтев који омогућава одговорно учешће у академском дискурсу и допринос развоју знања.

Кључне речи: библиографија, знање, социјална епистемологија, херменеутика, академски интегритет

Понекад саморазумљиве, подразумевајуће и најочигледније тврдње заправо захтевају нај-подробнија оправдања, као што њихова саморазумљивост понекад доводи до тога да се пре-небрегне њихов значај. Овај есеј обрадиће једну такву тврдњу, односно одговорити на питања те врсте: Зашто је важно бити упознат са делима других аутора и користити их? Зашто је нормалан пут у стварању сопственог дела дијалог са већ постојећим увидима и доприносима унутар исте тематике? Односно, када се питање преведе у тврдњу, може се објаснити један основни вредносни увид – добро је (и потребно) бити упознат са оним што је речено пре и користити туђе увиде приликом обрађивања било ког природно-научног или друштвеног проблема. Замисао есеја јесте да концизно укрсти различите перспективе (епистемолошке, херменеутичке, етичке и социолошке) и позитивно одговори на дату дилему, пре свега користећи аналогijско закључивање. Ослонац на већ постојеће увиде из поменутих области истовремено ће и илустровати значај сазнајних ауторитета, на самом примеру овог есеја. Узимајући у обзир ограничење обима рада, неће бити простора за развијање дискусије, односно противаргумената.

Дакле, поставља се питање: Чему библиографија? Пре свега, јер знање има смисла посматрати не-индивидуалистички, односно као колективни феномен. Оно се не формира унутар изолованог појединца, већ зависи од заједничких стандарда, утврђених ауторитета и институционалних структура које омогућавају размену и напредак. На пример, чак и када појединац формулише нову идеју, њена вредност и статус знања зависе од тога да ли је препозната, проверена и прихваћена унутар заједнице истраживача. Томе се може додати да знање треба сагледавати холистички. Квајновски речено, ниједно веровање (уверење) не постоји изоловано од других, већ чини део шире мреже веровања. Промена на једном крају мреже ствара

промену и на сасвим другом.¹ Негација постојања тзв. „базичних тврдњи“ (чија истинитост не би зависила ни од чега другог) води теорији кохеренције која налаже да се оправдавање емпиријских веровања може одвијати само изнутра – спрам односа између веровања која сачињавају ту мрежу.² Оно што повезује та два аспекта (колективни феномен и холистички приступ) јесте да ништа у свету не постоји у вакууму – свако ново знање настаје у односу на већ постојеће теорије, појмове и проблеме, било кроз њихово развијање, преобликовање или критику, што показује да се знање не појављује изван историјског и концептуалног контекста.

Знање се може третирати као један од важнијих људских ресурса. Као основ за надмоћ људске врсте, а самим тим и опстанак, стицање и обрада информација показали су се као главна алатка, што оправдава тумачење знања као фундаменталног људског интереса. Оно се преноси и стиче. Што је дужи временски период за стицање информација о свету – то је знања више, што нас доводи до тога да је тешко, ако не и немогуће, сазнавати независно од прошлости и без дијалога са већ сазнатим. Штавише, потребан је нормативни суд: добро је ослањати се на прошла сазнања. Имајући у виду „интерактивну природу потраге за знањем“, важне су и дисциплине које се фокусирају на не-индивидуалистичке елементе сазнања, што би се могло назвати „социјалном епистемологијом“³. Такве дисциплине могу помоћи у преиспитивању предности и мана различитих друштвених пракси спрам њиховог утицаја на развој знања. Другим речима, знање има и свој друштвени карактер – развија се као део шире интелектуалне заједнице у којој постоје већ установљени епистемички ауторитети. Знање, из тога следи, зависи од другог. Занемаривање претходних достигнућа и увида повлачи за собом одбацивање припадности епистемичкој заједници, а самим тим и кредибилности сопственог дела. Отуда је сасвим природно да процес сазнавања обухвата трагање за већ формулисаним одговорима и претходним погледима.

Дакле, веровања (уверења) су оправдана онда када су у складу са ширим корпусом других уверења, док библиографија нуди управо такву позадинску мрежу. Зато се може рећи да избегавање осврта на библиографију доводи до епистемичке кратковидости. Аналогија се може направити и са доменом природних наука, где је разумевање такозваних „парадигми“ услов за напредак. Кунов појам „нормалне науке“ подразумева истраживање засновано на једном или више претходних/прошлых научних успеха које признаје једна конкретна научна заједница.⁴ Парадигме су, сходно томе, управо научни успеси који су привукли дуготрајну подршку и истовремено остали довољно отворени за даље развијање.⁵ Управо се о парадигмама учи путем образовања, тачније кроз литературу која преноси установљена сазнања. Све ово имплицира постојање научних традиција без којих је готово немогуће кретање, иако постоје и револуционарни изузеци који се појављују с времена на време у историји науке, као што ни „нормална наука“ не представља монолитну структуру. Међутим, изузеци не негирају правило (или, у овом случају, вредност) да је ослањање на претходне успешне моделе неопходно. Важно је нагласити да парадигме не затварају себе за промену и прилагођавање новим условима. Оне су успешне у датом тренутку у једном релативном смислу – као успешније од других теорија са којима се такмиче⁶, али скоро никада не нуде коначно решење које остаје фиксирано.⁷ Игнорисање претходних достигнућа, у било којој области науке или теорије, може се сматрати епистемички неодговорним. Оправдана веровања или уверења захтевају да се плаузибилно

¹ Willard Van Orman Quine, "Two Dogmas of Empiricism", *The Philosophical Review* 60 (1951): 20–43.

² Laurence Bonjour, *The Structure of Empirical Knowledge* (London: Harvard University Press, 1985), 87–88.

³ Alvin I. Goldman, *Knowledge in a Social World* (Oxford: Clarendon Press, 1999), 4.

⁴ Thomas Samuel Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (University of Chicago Press, 1962/1970), 10.

⁵ На пример, Аристотелова анализа кретања, Птолемејева компутација позиција планета или Максвелова математизација електромагнетног поља (Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, 10).

⁶ Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, 23.

⁷ Заправо, природне науке почивају на претпоставкама и побијањима, односно на грешкама.

искључе побијајући разлози у прилог својој тврдњи, што се најчешће већ налази у раду претходника. Даље, уколико би се позајмили увиди из херменеутичке традиције, могло би се рећи да једино дијалог са парадигмама (схваћеним шире, као форма било каквог интелектуалног наслеђа) омогућава разумевање. Гадамер⁸ је истакао да се тумач увек налази у одређеном контексту, као и да се свест о утицају историје на појединца примарно тиче управо „херменеутичке ситуације“. Разумевање је, дакле, дијалог између историјског хоризонта онога што тумачимо и тумачевог садашњег хоризонта – зато је то „догађај“⁹. Нема разумевања дијалога, нити потпуно неутралног, објективног становишта са којег бисмо могли приступити неком питању. Свака интерпретација полази од/долази из одређене историјске и интелектуалне позиције, а управо свест о томе упућује на нужност суочавања с постојећим знањем. Свест о историјској условљености сопственог положаја подразумева и свест о дискурсу у коме се људске тврдње могу сместити и оправдати. Другим речима, знање је увек условљено постојећим дискурсом, који обухвата правила, праксу и односе који успостављају границе ономе што се уопште може тврдити¹⁰. Археологија знања, према Фукоовом¹¹ концепту, има за циљ да открије правилности дискурзивне праксе¹², јер сваки исказ припада некој правилности, тачније ниједан исказ није „чиста креација“. Поново, ништа не постоји у вакууму. Разумевање дискурса је нужно за откривање простора у који се може унети ново или оригинално, као и критика која даје могућност за отпор. Није само реч о усвајању постојећег, већ и сучељавању са. Пошто у Фукоовој слици света дискурси одражавају, стварају и одржавају моћ, важно је критички им приступати и потенцијално их надићи. Фуко нас тиме подсећа да је унос новог захтева претходно разумевање постојећих правила стварања знања, тачније да је познавање дискурса услов за сваки допринос.

Конечно, преостаје и етичка димензија. Најочитији увид јесте да забрана плагирања почива на једноставном циљу спутавања нежељене праксе непоштовања интелектуалног рада других и лажног представљања нечије идеје као оригиналне. То поткопава колаборативну природу научног рада, у коме се знање гради кроз дијалог и критику. Одговоран истраживач мора признати доприносе других, не само ради одавања заслуга већ и зарад верног осликавања стварности. Зато научни интегритет обухвата и епистемичку и моралну одговорност, које се тешко могу очувати без дијалога са претходним. Узимање у обзир постојеће литературе је, сходно свему реченом, методолошки захтев, утемељен у друштвеним, херменеутичким и етичким димензијама знања. Запоставити претходна истраживања значи поткопати епистемичку кредибилност. У том светлу, библиографија није пука формалност, већ нужно средство одговорног академског учешћа.

Литература и извори:

1. Bonjour, Laurence. *The Structure of Empirical Knowledge*. London: Harvard University Press, 1985.
2. Foucault, Michel. *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*. New York: Pantheon Books, 1972.
3. Gadamer, Hans-Georg. *Truth and Method*. New York: Bloomsbury Press, 1975.
4. Goldman, Alvin I. *Knowledge in a Social World*. Oxford: Clarendon Press, 1999.

⁸ Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method* (New York: Bloomsbury Press, 1975), 312.

⁹ Ibid, 317-320.

¹⁰ Michel Foucault, *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language* (New York: Pantheon Books, 1972).

¹¹ Ibid, 145-146.

¹² Што не искључује захватање дисконтинуитета, процепа и нових форми, већ напротив тежи разоткривању различитости (Foucault, *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*, 170).

5. Kuhn, Thomas Samuel. *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press, 1962/1970.
6. Quine, Willard Van Orman. "Two Dogmas of Empiricism". *The Philosophical Review* 60 (1951): 20–43.

Why Have a Bibliography?

Summary

The essay examines the purpose and significance of bibliography in academic work, starting from the premise that knowledge is essentially a collective rather than an individual phenomenon. The author seeks to demonstrate that familiarity with existing literature and engagement in dialogue with prior contributions constitute a necessary condition for credible research. From an epistemological perspective, the essay emphasizes the holistic nature of knowledge and the interdependence of beliefs within a broader network, while from a sociological standpoint it highlights the role of epistemic authorities. A hermeneutic approach points to the historical conditionedness of understanding and the inevitability of dialogue with tradition and existing discourses. At the same time, the ethical dimension of the essay underscores the importance of avoiding plagiarism and acknowledging others' contributions as a foundation of academic integrity. The author further illustrates the argument through an analogy with the natural sciences and the concept of a paradigm, showing that progress is possible only within already established theoretical frameworks. The essay concludes that bibliography is not a mere formality, but a methodological and normative requirement that enables responsible participation in academic discourse and contributes to the advancement of knowledge.

Keywords: bibliography, knowledge, social epistemology, hermeneutics, academic integrity

Примљено: 17. фебруара 2026.
Исправке рукописа: 19. априла 2026.
Прихваћено за објављивање: 22. априла 2026.